

Formidling til børn – hvor svært kan det være?

Om at skrive bøger i børnehøjde

af Mette Felbo, arkæolog

Hvordan er det at være fri forfatterfugl? At være selvstændig forfatter er en arbejdsform, der kræver stor tålmodighed, samt vilje og mulighed for at "løbe" projekterne i gang over en længere tidsramme. Blandt fordelene er uafhængigheden og den store fleksibilitet, samt glæden ved at ved at kunne kombinere faglig viden og formuleringsevne til et konkret produkt.

Dette er ikke en teoretisk artikel om principperne i formidling til børn, men nærmere et case-study på grundlag af egne erfaringer og de overvejelser, som udspringer heraf.

Scene 1

Året er 2005 og der er ikke relevant arkæologisk arbejde inden for rækkevidde. Jobkonsulenten på AF begynder at snakke om omskoling og tilpasning til erhvervslivets krav. Ingen af delene lyder attraktivt. Så da en bekendt nævner, at hun som lærer savner forskellige materialer i undervisningen, opstår tanken om at skrive skolebøger om arkæologiske emner.

Jeg bliver rådet til at henvende mig til en lokal skolebogsredaktør og -forfatter, for at høre om hans erfaringer med diverse forlag. Det viser sig at vedkommende er arkæolog og folkeskolelærer, med geografi som kerneområde. I en senere samtale nævner han muligheden for at komme med på et projekt, som Geografforlaget er ved at sætte i gang. Desuden at Ilinniusiorfik, Grønlands hjemmestyres undervisningsmiddelforlag, som han skriver naturfagsbøger for, også kan tænkes at få brug for en forfatter med kendskab til Grønlands forhistorie.

De to projekter

Begge projekter bliver til realiteter. På Geografforlaget består opgaven i at lave en arkæologisk pendant til en serie bøger om geologiske emner. Målgruppen er 8-12 år. Konceptet består af et sæt bøger om et givent emne: en fiktionsbog og en fagbog. Fiktionsbogen kan såvel bruges til læsetræning som højtlesning og er illustreret med farvemattede tegninger. Fagbogen går bag om fiktions-

bogens emne og svarer på de spørgsmål, som førnævnte bog kan have rejst. Den er illustreret med fotos, tegninger og kort.

I Grønland er der kommet nye læreplaner for en række fag, herunder samfundsfag som også indeholder historie. Derfor skal der udarbejdes undervisningsmateriale fra 1. klassetrin og frem. Materialet til 1. klasse skal bestå af to sæt bøger: et historisk og et nutidigt. Hvert sæt indeholder en elevbog med opgaver, en grundig lærervejledning samt en højtlesningsbog med afsæt i et af elevbogens temaer. Alle bøger er dobbeltsprogede.

De to opgaver er i deres udgangspunkt meget forskellige. Bøgerne til Geografforlaget har ikke afsæt i nogen former for bekendtgørelser, pensum-liste eller lignende. Deres emner er fastlagt internt mellem forfatterne og fagredaktørerne. Her har udgangspunktet været, at lade særlige fund eller lokaliteter danne afsæt for bøgerne. Indholdet i de grønlandske bøger skal ligge indenfor rammerne af den vedtagne læreplan, der beskriver hvad børnene skal lære om på de forskellige trin. Der er tale om en meget ambitiøs og detaljeret plan.

Scene 2

Året er 2008. Der er nu udkommet to sæt bøger på Geografforlaget om hhv. Skarpsallingkarret og Nydamfundet. Elevbog og fiktionsbog til 1. klassetrin om den grønlandske historie er ved at gå i trykken og der arbejdes på lærervejledningen.

Jeg er stadig ny i branchen, men vil herunder fortælle om nogle af de erfaringer jeg har gjort i de forløbne år.

Mission: at gøre det usynlige synligt

En sidegevinst ved at være arkæolog er, at man kan danne sig billeder af liv og landskab gennem tiderne. Et meget oplagt eksempel er de tilbageblevne gravhøje. For mig er det ikke bare "buler" på marken, men jeg har en fornemmelse af, at mange børn – og voksne – slet ikke erkender, at der er tale om menneskeskabte anlæg. I modsat fald, at der hersker en meget vag forestilling om højenes placering i tid og samfund. Hvis de havde læst en fiktiv, men fagligt funderet historie om en død høvdingesøn og bygningen af hans høj, ville der være meget større chance for at de genkendte anlæggene i landskabet og at de måske endda fik en holdning til værdien af at bevare høje i stedet for at sløjfe dem.

Eller hvad med at opfatte uanseelige skår og afslag som en slags "transitnøgler" til fortiden? Menneskehænder har skabt tingene og brugt dem – hvis børnene i dag kender til den historiske baggrund for genstandene og er trænet i at bruge fantasi og indlevelsessevne, kan en banal gåtur over en mark blive en mental tidsrejse, når der dukker ting op i pløjejorden, som de har læst om i en fængende historie.

Derfor mener jeg, at kombinationen af fiktion og fakta ikke er til at komme udenom. Naturligvis lurer der slanger i paradiset: den fiktive tekst kan være skrevet så dårlig at effekten bliver stik modsat af det tilsigtede, nemlig at læserne får afsmag for emnet. Eller der kan være så graverende fejl i, at de bliver ført bag lyset.

Så i fiktion-faktakonceptet kan man med fordel lægge op til at børnene får indblik i kildekritiske vurderinger på et niveau, der passer til målgruppen. Med andre ord, at de lærer at tænke over sandhedsværdien i det, de bliver præsenteret for. En færdighed, som med fordel kan bruges i mange andre sammenhænge.

Helte og heltinder

De fiktive teksters hovedmål er at gøre det faglige stof levende. Men dertil kommer, efter min mening, en måske lidt mere kontroversiel faktor, nemlig tekstens mulighed for at præsentere børnene for etiske værdier. Fiktiv eller ej, en person i en fortælling er et menneske for læseren og dermed en

skikkelse man bevidst eller ubevidst forholder sig til og sammenligner sig med. Der ligger nogle meget spændende muligheder – og et stort ansvar – i at indbygge holdninger og værdier i den fiktive tekst. Et vellykket eksempel er Cecil Bødkers bøger om drengen Silas.

I den sammenhæng jeg arbejder i, diskuterer vi jævnligt i redaktionsgruppen hvordan vi skal skrive til de grønlandske skolebørn. Det er en kendsgerning, at en stor del af dem ikke har den barndom de burde have. Når børnene har en hverdag præget af angst og omsorgssvigt er det ikke ligegyldigt, hvordan man som forfatter vælger at vægte tekstens problematikker og personernes indbyrdes forhold. I det grønlandske tilfælde er der enighed om at konfliktemner skal undgås til de yngste trin. Undervisningen skal udgøre et frirum for dem, hvor de ikke igen bliver konfronteret med hverdagens problemer. Jeg mener også, at der i teksterne gerne må være indbygget sociale værdier, f.eks. i form af større børn der hjælper mindre eller børn der bliver bedre til noget fordi de øver sig i stedet for at give op i første forsøg. Kunsten er naturligvis at skrive sådanne holdninger ind, så de er umiddelbart acceptable og ikke beton-dogmatiske.

Lærervejledningen – et omdrejningspunkt

Før arbejdet med de grønlandske skolebøger gik i gang, var jeg slet ikke klar over, hvor vigtige lærervejledningerne er. I elevbøgerne til 1. klasse er illustrationerne det bærende element, tekst findes kun i form af nøgleord og meget enkle sætninger. Men bag illustrationerne ligger der naturligvis nøje gennemtænkte hensigter, som skal formidles via vejledningen, så lærerne er grundigt klædt på til at bruge bøgerne optimalt. Dvs. som skolebogsforfatter skal man ikke bare kunne henvende sig til eleverne, men i lige så høj grad til underviserne – som vel at mærke ikke nødvendigvis er uddannede fagligt eller pædagogisk. Lærervejledningen skal rumme svar på alle de spørgsmål som elever og undervisere kan stille til undervisningsmaterialet. Den skal forklare baggrund og hensigt med de valgte emner, den skal indeholde små fiktionstekster til højtlesning og den skal give anvisninger på, hvordan eleverne enkeltvis og i grupper kan arbejde med emnerne, indendørs såvel som uden-dørs. Desuden skal der udtænkes kopiark, gerne på flere niveauer, som børnene kan arbejde videre med.

Redaktører, redaktionsgrupper**– og det med børnehøjden**

Første skridt i bogudgivelsen er at skabe en god tekst. Her er alfa og omega er et godt samarbejde med den redaktør/redaktionsgruppe, der er ansvarlig for udgivelsen. Det lyder banalt, men er essentielt: uden gensidig tillid og sympati er der simpelt hen ikke basis for alle de små skæve indfald og ideer, som i sidste ende giver teksten liv.

Jo mere tværfaglighed jo bedre. Er forfatteren skolelærer, er der en vis risiko for at det pædagogiske element overskygger det faglige. En snæver historisk/arkæologisk tilgang til stoffet har ikke store chancer for at fange de unge læseseres interesse. Da de færreste arkæologer har en pædagogisk uddannelse med i bagagen, og der ikke i uddannelsen er indbygget muligheden for at følge kurser i formidling til børn, kan det kun tilrådes at man arbejder med formidling til skolebørn i studieforløbet og senere i en eventuel ansættelse. Rundvisninger på udgravninger, besøg på skolerne som ”gæstelærer” når der arbejdes med relevante emner og arbejde ved det lokale museums skole-tjeneste giver øvelse i at formidle, så børnene hænger på og bliver klogere. Og så må det også siges at være stærkt kompetencegivende at have egne børn. Det er en god øvelse at lave hjemmelavede historier om det man ser på en køretur (”Hvem byggede gravhøjen vi lige kører forbi”) eller som godnathistorier.

Kvalitet koster

Den ideelle bog er meget mere end en god tekst.

- Den er gennemarbejdet og layoutet af en professionel grafiker, så den er indbydende at se på. I en bunke bøger skal det være den, der springer læseren/køberen i hånden!
- Den er udstyret med illustrationer af en tegner, der behersker såvel den faglige detalje som den personlige, kunstneriske streg. Et stort arbejde for forfatteren er at forsyne tegneren med forlæg, så fagligheden er i top. Det, der af forfatteren opfattes som selvfølgeligheder, er det ikke nødvendigvis for tegneren. Det er meget vigtigt at kommunikationen er konstruktiv, så den kan bære flere gengtagning af skitser og gentagne spørgsmål om detaljer.

- Den er udstyret med gode og relevante fotografier, gerne nyoptagelser til lejligheden (øv dig i at fotografere, så du kan sælge dine egne billeder til forlaget!)

Hvad gør man, hvis man vil i gang med at skrive?

- Find ud af, hvilket materiale den lokale skole bruger til historieundervisning. Find dets svagheder og mangler. Besøg den stedlige central for undervisningsmidler – det er der, skolerne låner deres supplerende undervisningsmateriale.
- Snak med lærere om, hvilke emner de savner. Det kan være rent fagligt i historieundervisningen, men også mere bredt i form af læsetræningsbøger til dansk.
- Skriv til forlagene og fortæl på en konstruktiv måde, hvad du mener om deres materiale.
- Kom med forslag til nyt materiale, nye bøger eller serier. Ikke al for udførligt, så har du bare ydet gratis konsulenthjælp i stedet for at skaffe dig selv et job.

De fleste forlag har et netværk af skribenter at trække på. Men på den anden side er deres opgave at producere nye bøger, så de har brug for input og gode ideer til kommende produktioner.

Og kan man så leve af det?

Ifølge en pålidelig kilde i branchen er der omkring 5 personer på landsplan som arbejder fuld tid med at skrive skolebøger – og lever af det. Det kræver, at man adskillige opgaver kørende på samme tid i forskellige stadier af processen: research, skrivning, redigering af egne og andres tekster. For mit eget vedkommende havde jeg i 2007 en indtægt der ca. modsvarede en halvtidsstilling. Arbejdstiden modsvarede indtægten, dvs. den fælles familieøkonomi gav mulighed for en fleksibel arbejdstid med udstrakte hensyn til børnene.

Helt konkret ser forfatterhonorarerne i et par af de projekter jeg har arbejdet med, sådan ud:

- Elevhæfte, 24 sider, Grønland: 40.600 kr.
- Lærervejledning, ca. 80 sider, Grønland ca. 60.000 kr.
- En faktabog, 24 sider, til Geografforlaget: 28.000 kr.

Det er jo umiddelbart meget fint, men man skal huske at modregne en længere række udgifter til f.eks. computerudstyr, husleje, telefon og transport. Dertil kommer skat, feriepenge og frivilligt pensionsbidrag, så det er reelt først ved genoptrykning at der er tale om en egentlig fortjeneste.

Forlagene har meget forskellige fremgangsmåder i forhold til udregninger af forfatterroyalty, garantiroyalty, oplagsstørrelser, genoptrykning mm. Det vil sige, at de ovenstående beløb udbetales i forskellige rater, der kan strække sig over flere år. Generelt ligger forfatterens andel af bogens indtjening på ca. 12%. De øvrige procenter går til illustrationer, grafisk opsætning, trykning, distribution, PR og endeligt forlagets indtjening.

Litteratur

Felbo, Mette 2007

Offermosen – våbenfund fra jernalderen

Geografforlaget

Felbo, Mette 2007

Gaven til Guderne

Geografforlaget

Felbo, Mette 2007

Magiske krus – keramik fra stenalderen.

Geografforlaget

Felbo, Mette 2007

Den magiske krukke

Geografforlaget

Så måske er der grundlag for at tænke nærmere over selv at udgive egne bøger. Med "print on demand"-mulighederne er det ikke urealistisk, men succesen vil i høj grad være et spørgsmål om at få markedsført produkterne på den rigtige måde.

Eller er det slet ikke bøger, det handler om i fremtiden, men netjenester? Også her er ligger der fagligt velfunderede tekster til grund for det gode produkt. Måske kan vi læse om denne form for formidling i et kommende nummer af Arkæologisk Forum?

Felbo, Mette 2008

Tunissut ulorianartog

En farlig gave

Ilinniusiorfik Undervisningsmiddelforlag

Felbo, Mette 2008

Inuuneq -ukioq 1200-p missaani

Livet – omkring år 1200

Ilinniusiorfik Undervisningsmiddelforlag